

МАҲАЛЛИЙ СОЛИҚ ТИЗИМИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Раджабов Умурзак

Тошкент халқаро университети

мустақил тадқиқотчиси

Email: umurzakradjabov8@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0614-7460>

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, солиқ тушумларининг ялпи ички маҳсулотга нисбати давлат молия салоҳиятини баҳолашда муҳим индикатор ҳисобланади. OECD мамлакатлари бўйича 2023 йилда солиқ тушумларининг ЯИМга нисбати ўртача 34,0 фоизни ташкил этган бўлиб, айрим давлатларда бу кўрсаткич янада юқори даражада шаклланган [1]. Масалан, Францияда солиқ тушумлари ЯИМнинг 45 фоизидан ортиқни, Германияда тахминан 38 фоизни ташкил этган [1]. Бу ҳолат ривожланган мамлакатларда солиқ тизими давлат бюджети барқарорлигининг асосий манбаи ҳисобланишини кўрсатади.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда иқтисодий ислохотлар доирасида солиқ тизimini модернизация қилишга қаратилган кенг кўламли чоратadbирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, солиқ турларини қисқартириш, солиқ ставкаларини оптималлаштириш, қўшилган қиймат солиғи механизмини такомиллаштириш ҳамда солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш бўйича ислохотлар амалга оширилди. Давлат солиқ қўмитаси маълумотларига кўра, Ўзбекистонда солиқ тушумларининг ЯИМга нисбати 2020 йилда 22 фоиз атрофида бўлган бўлса, 2024 йилга келиб тахминан 27–28 фоизгача ошган [2]. Бу кўрсаткич солиқ базасини кенгайтириш ва солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш бўйича амалга оширилаётган ислохотлар муайян натижа бераётганини кўрсатади.

Шу билан бирга, иқтисодий трансформация шароитида солиқ тизimini янада ривожлантириш зарурати сақланиб қолмоқда. Халқаро ташкилотлар баҳолашларига кўра, иқтисодиёти ривожланаётган мамлакатларда яширин иқтисодиёт улуши ЯИМнинг 20–30 фоизгача етиши мумкин [3]. Бу ҳолат солиқ базасининг тўлиқ қамраб олинмаслигига ва бюджет тушумлари салоҳиятидан тўлиқ фойдаланилмаслигига сабаб бўлади. Шунинг учун солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш, солиқ тўловчилар билан давлат ўртасидаги муносабатларни соддалаштириш ва солиқ сиёсатининг барқарорлигини таъминлаш солиқ тизimini ривожлантиришнинг муҳим йўналишлари ҳисобланади.

Бугунги кунда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши ҳам солиқ тизими олдига янги вазифаларни қўймоқда. Электрон тижорат, рақамли хизматлар ва трансчегаравий иқтисодий операцияларни солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш кўплаб давлатларда солиқ сиёсатининг муҳим йўналишларидан бирига айланган [4]. Бу эса солиқ тизимини институционал ва технологик жиҳатдан модернизация қилиш заруратини янада кучайтирмоқда.

Солиқ тизимини ривожлантириш ва унинг иқтисодий ўсишга таъсири жаҳон иқтисодий адабиётларида кенг ўрганилган илмий масалалардан бири ҳисобланади. Айниқса, солиқ сиёсатининг давлат молия барқарорлиги, инвестиция муҳити ва иқтисодий рағбатлантириш механизмлари билан боғлиқ жиҳатлари кўплаб олимлар томонидан таҳлил қилинган.

Жамоат молияси назариясининг асосчиларидан бири ҳисобланган Р. Масгрейв солиқ тизимини давлатнинг ресурсларни тақсимлаш, даромадларни қайта тақсимлаш ва макроиқтисодий барқарорлаштириш функцияларини амалга оширишдаги асосий инструмент сифатида таърифлайди [5]. Унинг таъкидлашича, самарали солиқ тизими иқтисодий барқарорликни таъминлаш билан бирга, давлатнинг ижтимоий вазифаларини молиялаштиришда ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ж. Стиглиц тадқиқотларида эса солиқ сиёсати бозор иқтисодиётида давлатнинг иқтисодий жараёнларга таъсир кўрсатиш механизмларидан бири сифатида қаралади. Унинг фикрича, солиқ тизими орқали иқтисодий тенгсизликни камайтириш, бозор муваффақиятсизликларини бартараф этиш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш мумкин [6].

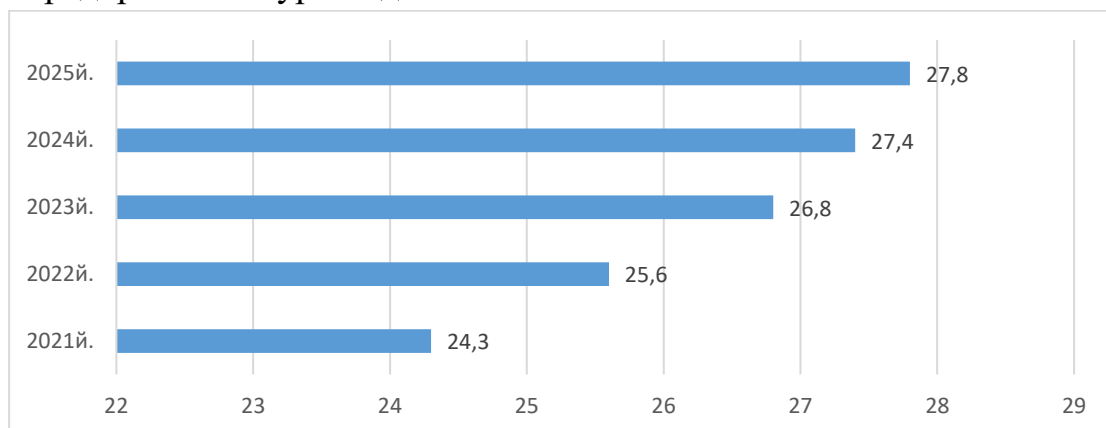
Солиқ юки ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқлик масаласи халқаро ташкилотлар томонидан ҳам чуқур таҳлил қилинган. OECD мамлакатлари тажрибаси шуни кўрсатадики, солиқ тушумларининг ЯИМга нисбатан улуши давлат молия барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга бўлса-да, солиқ тизимининг тузилиши ва маъмурий самарадорлиги асосий ҳал қилувчи омил ҳисобланади [7]. Шу сабабли ривожланган мамлакатларда солиқ сиёсатини такомиллаштиришда солиқ базасини кенгайтириш ва солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш устувор йўналиш сифатида қаралади.

Ўзбекистон миллий иқтисодиётида бозор муносабатларининг чуқурлашиб бориши давлат молия тизимини, хусусан солиқ сиёсатини тубдан қайта кўриб чиқишни талаб этмоқда. Солиқ тизими иқтисодиётни тартибга солиш, бюджет барқарорлигини таъминлаш ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришнинг муҳим институционал инструментларидан бири ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан, сўнгги йилларда Ўзбекистонда солиқ сиёсати

ва солиқ маъмурчилигини модернизация қилишга қаратилган кенг кўламли ислохотлар амалга оширилди.

Жаҳон банки маълумотларига кўра, ривожланаётган мамлакатларда давлат бюджети даромадларининг асосий қисми солиқ тушумлари ҳисобига шаклланади ва уларнинг ялпи ички маҳсулотга нисбати иқтисодий барқарорликнинг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади [8]. Ўзбекистонда ҳам солиқ тушумлари давлат бюджети даромадларининг асосий манбаи бўлиб, сўнгги йилларда солиқ базасини кенгайтириш ва солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш орқали мазкур кўрсаткични барқарор сақлаб қолишга эришилмоқда.

Халқаро валюта жамғармаси маълумотларига кўра, ривожланаётган мамлакатларда солиқ тушумларининг ЯИМга нисбати ўртача 15–20 фоиз атрофида шаклланади [4]. Ўзбекистонда эса ушбу кўрсаткич сўнгги йилларда нисбатан юқори даражада сақланиб келмоқда, бу эса солиқ ислохотларининг самарадорлигини кўрсатади.

1-расм. Ўзбекистонда солиқ тушумларининг ялпи ички маҳсулотга нисбати¹

Расм маълумотларидан кўришиб турибдики, 2021–2025 йиллар давомида солиқ тушумларининг ялпи ички маҳсулотга нисбати изчил ўсиш тенденциясига эга. 2021 йилда мазкур кўрсаткич 24,3 фоизни ташкил этган бўлса, 2025 йилга келиб 27,8 фоизга етган. Бу ўсиш, аввало, солиқ базасини кенгайтириш, солиқ имтиёزلарини оптималлаштириш ва солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш билан боғлиқ.

Ўзбекистонда солиқ тизими ислохотларининг муҳим йўналишларидан бири солиқ ставкаларини оптималлаштириш ва тадбиркорлик фаолияти учун қулай муҳит яратиш ҳисобланади. Хусусан, сўнгги йилларда қўшилган қиймат

¹ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузилган

солиғи ставкасининг пасайтирилиши, айрим солиқ турларининг бекор қилиниши ва солиқ ҳисоботларини тақдим этиш тартибининг соддалаштирилиши иқтисодий фаолликни рағбатлантиришга хизмат қилди.

Амалга оширилган ўрганишлар, тадқиқотлар ва қиёсий таҳлиллар шуни кўрсатадики, солиқ тизимининг самарадорлиги фақат солиқ ставкалари даражаси билан эмас, балки солиқ маъмурчилигининг ривожланганлиги, рақамлаштириш қамрови, солиқ базасининг кенглиги ва институционал барқарорлик билан белгиланади.

Умуман олганда, Ўзбекистонда солиқ тизimini ривожлантиришнинг устувор вазифаси солиқ юқини ошириш эмас, балки маъмурий самарадорликни кучайтириш, солиқ базасини кенгайтириш ва рақамли инфратузилмани чуқурлаштириш орқали фискал барқарорлик ҳамда иқтисодий ўсиш ўртасидаги мувозанатни таъминлашдан иборат.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

[1] OECD. *Revenue Statistics 2023: Tax Revenue Trends in OECD Countries*. OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics>

[2] Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси. *Ўзбекистон Республикаси солиқ тушумлари статистикаси*. <https://soliq.uz>

[3] World Bank. *Shadow Economy and Tax Compliance in Developing Countries*. Washington, DC. <https://www.worldbank.org>

[4] IMF. *Digitalization and Tax Administration*. International Monetary Fund Report. <https://www.imf.org>

[5] Musgrave R.A., Musgrave P.B. **Public Finance in Theory and Practice**. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1989. – 627 p.

[6] Stiglitz J.E., Rosengard J.K. **Economics of the Public Sector**. 4th edition. – New York: W.W. Norton & Company, 2015. – 960 p.

[7] OECD. **Revenue Statistics 2023: The Impact of Taxation on Economic Growth**. – Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2023. Available at: www.oecd.org/tax/revenue-statistics

[8] European Commission, World Bank. **Tax Administration and Digitalization in Europe and Central Asia**. – Brussels / Washington DC, 2022. Available at: www.worldbank.org